

До історії Відзнаки українського політичного в'язня Організації українських націоналістів (1940–1950 рр.)

■ Олександр Кучерук (Київ)

До несліджених і рідкісних належить знак **Відзнаки українського політичного в'язня** (ВУПВ). Цю відзнаку було задумано запровадити наприкінці 1930-х років Організацією українських націоналістів для нагородження борців за незалежність України. Поштовою до заснування ВУПВ стали бурхливі події на українському Закарпатті у 1938–1939 рр., коли національний рух торував шлях для державного самовизначення на цій частині української землі, і який вивершився 15 березня 1939 р. проголошенням незалежної української держави – Карпатської України. Восени того самого року після поділу Польщі між СРСР та Німеччиною на волю з польських в'язниць вийшли сотні ув'язнених членів ОУН, які підпадали під поняття політичного в'язня. Проте наступні події відсунули питання відзначення членів ОУН далеко на задній план, бо внаслідок складних процесів було порушено цілісність Організації (причини і процеси тут не розглядаємо), і з єдиної ОУН у квітні 1940 р. формально утворилася ОУН під проводом А. Мельника та ОУН під проводом С. Бандери. Не сприяв впровадженню відзнак початок німецько-радянської війни у червні 1941 р.

Проїшов якийсь час і до числа українських політв'язнів додалися нові, ті, що стали жертвами нацистського режиму. Досить пригадати загиблих у 1942 р. у Києві поетесу Олену Телігу, чи Івана Рогача – головного редактора київської газети “Українське слово”, який разом з членами редакції та іншими українськими націоналістами знайшли свою смерть у Бабиному Яру. Отож, у другій половині 1942 р. Провід українських націоналістів (ПУН) повернувся до питання відзначення політичних в'язнів. Голова ОУН Андрій Мельник доручив спеціально створеній

групі завершити підготовку до впровадження Відзнаки українського політв'язня, яка розробила регламентуючі документи – положення “Капітули Відзнаки Українського Політичного В'язня” і “Правильник Капітули Відзнаки Українського Політичного В'язня”. Окремими наказами Голови ОУН від 1 березня 1943 р. було запроваджено нагородження українських політв'язнів ВУПВ, затверджено персональний склад Капітули (5 осіб), призначено голову – бойовика УВО Василя Атаманчука, якого, разом з іншими членами УВО у 1926 р. за вбивство польського чиновника Я. Собінського було засуджено на смерть, із заміною смертної кари на 10 років ув'язнення.

Заслуговує на окрему увагу згадка про створення “Музею Української Національної Революції”, що, правда, цей задум не було реалізовано.

Знак випущено двох ступенів – срібний і бронзовий. До знака додавалася “виказка” (посвідчення) де вказувалося прізвище, ім'я, за що і коли нагороджено особу. Хто був автором знаку і де виготовлялися знаки не встановлено.

Практичне нагородження розпочалося одразу, бо документ від 24 березня 1943 р. фіксує що в Капітулі з виготовлених 1200 бронзових наявними були 632, а з 600 срібних лише 250. Процес відзначення продовжувався приблизно до кінця 1950-х років.

Серед документів генерала Миколи Капустянского в Архіві ОУН у Києві виявлено посвідчення члена Товариства українських політичних в'язнів під назвою “Членська виказка”, порядковий номер якої 1. Видана вона 1949 р. із зазначенням – “дуплікат”. Таким чином можна вважати, що М. Капустянский був першим

нагороджений Відзнакою Українського Політичного В'язня. Дублікат посвідчення видано йому на заміну втраченого у роки Другої світової війни. Рубрики і написи виконано двома мовами – українською та англійською. Бланки виготовлено в одній з друкарень Нового Ульму в Німеччині, в американській окупаційній зоні, про що свідчить напис у нижньому лівому куті посвідчення U 12 2000 Robert Apt Neu-Ulm. У цьому місті розташовувався один з найчисельніших українських таборів переміщених осіб, тут діяли школи, бібліотеки, українські церкви, гуртки, мистецькі і літературні товариства, виходили газети і журнали, існувала своя пошта і марки. Тут до кінця існування таборів зосереджувалися багато українських політичних діячів повоєнної хвилі еміграції.

Звертає на себе увагу невідповідність між зображеннями знаку УПВ на обкладинці посвідчення та на відтиску печатки на сторінці з фотографією. Коли на знакові літери УПВ по одній розташовані в окремих секторах, що утворені проміння, яке відходить від тризуба, то на печатці всі три літери розміщені в нижньому секторі. Є й інші незначні відмінності.

Внаслідок розколу ОУН перед першою світовою війною обидві організації мали свої товариства політв'язнів. ОУН під проводом А. Мельника продовжила “лінію” первісного Товариства, яке діяло на підставі раніше затверджених документів, провадило нагородження знаками і видавало нагородженим посвідчення нового зразка (описаного вище) у двох мовах – українській та англійській.

Нижче публікуємо документи пов'язані з Відзнакою українського політичного в'язня, що зберігаються в Архіві ОУН у Києві. При публікації збережено мову і правопис оригіналу, в окремих випадках унормовано пунктуацію та виправлено різнописання окремих слів, послідовніше використано апостроф. Тексти є характерним зразком мови і письма галицьких українців 30–40-х років минулого століття. Усі документи надруковані на друкарській машинці. Накази підписані А. Мельником рукою, чорнилом, що виділено в тексті курсивом.

Крім вказаного посвідчення М. Капустянського збереглися посвідчення інших осіб, одне з яких — колишнього політв'язня, журналіста, члена Проводу українських націоналістів В. Маруняка, подаємо разом із знаком УПВ.

Документ № 1

Положення про Капітулу Відзнаки українського політичного в'язня.

Капітула Відзнаки Українського Політичного В'язня

"Бо хто борець, той здобуває світ"

Визвольна боротьба українського народу ведеться при великих жертвах крові й майна. Український нарід століттями віддає на жертвнику Ідеї Української Державности життя своїх найкращих синів і дочок, щоб із кожним днем бути ближче до здійснення національного ідеалу. У відсутності української державности борці за неї віддають своє життя не на полі бою рука в руку з друзями-воїнами, а одинцем в обличчі переважаючого силою, підступного ворога, на шибеницях або серед найтяжчих мук у тюрмах чи на засланні. Побіч жертв життя, що їх складають воїни, Національної Революції, рівно тяжкою є жертва свободи. Сотки й тисячі передових борців нації коротають найкращі свої літа в ворожих тюрмах, таборах і на засланні. Та не пропаде безслідно кров пролита за українську ідею, не сміє бути втраченим безмежний біль, мука й час тисячів українських політичних в'язнів, що каралися літами найціннішого життя серед надлюдських обставин ворожої каторги. Жертвенна спадщина борців минулого кріпитиме невмірущий дух нації до

дальшого змагу за Українську Великодержаву.

Для збереження й закріплення боротьби й мартиролью її українського політичного в'язня в історії, твориться КАПІТУЛА ВІДЗНАКИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО В'ЯЗНЯ. Капітула ставить собі за завдання:

1. Зібрати всі матеріали, що відносяться до життя політичних в'язнів за час останніх літ боротьби з усіма окупантами українських земель.

2. Поставити на належне місце серед українського громадянства ролю й ім'я українського політичного в'язня у революційній боротьбі українського народу.

3. Перевести реєстр по можності усіх політичних в'язнів що згинули геройською смертю чи вийшли на волю, як теж зібрати матеріали про поодинокі місця, де згинули або сиділи Українські політичні в'язні.

4. Установити відзнаку українського політичного в'язня.

5. Поробити заходи для підготовки Музею Української Національної Революції, куди теж слід передати всі зібрані матеріали.

Із сповненням своїх завдань Капітула Відзнаки Українського Політичного В'язня розв'язується.

Внутрішній правильник

Арт. 1. Капітулу УПВ покликає Голова Проводу Українських Націоналістів з-поміж б[увших] політ[ичних] в'язнів.

Арт. 2. Капітулу складається з 5 осіб, на чолі з Головою Капітули і 3 заступників.

Арт. 3. Для справного налашдування своєї діяльности й належного сповнення своїх завдань Капітула назначує Крайові, Обласні та окружні комітети або відповідних уповноважених.

Арт. 4. Капітула вручає Відзнаку Українського Політичного В'язня

1) політичним в'язням, що згинули геройською смертю, передаючи відзнаку найближчому з рідні, або складаючи в Музеї Національної Революції.

2) усім б[увших] політичним в'язням, що не сплямили свого націон[ального] імені.

Арт. 5. Капітула складає звідомлення з своєї діяльности перед Головою ПУН.

Правильник відзнаки УПВ

Арт. 1. Відзнака УПВ є пропам'ятним знаком зложеної жертви за ідею

Української Національної революції.

Арт. 2. Відзнаку УПВ wraz із виказкою дістає кожен б[увший] політичний в'язень член УВО, ОУН або той, що йому Капітула рішить відзнаку вручити.

Арт. 3. Кожен, що дістає відзнаку вповнить відповідний запитник заподаючи двох свідків та передасть його Капітулі.

Арт. 4. Герої Національної Революції, б[увші] політ[ичні] в'язні члени УВО, ОУН, що мають за собою понад один рік тюрми, одержують срібну відзнаку, усі інші бронзову.

Арт. 5. Раз врученої відзнаки Капітула відібрати не може.

Заввага:

Капітула починає свою працю негайно, творячи краєві комітети у Києві, Львові, Рівному і на еміграції. Для першого вручення Відзнаки добре було б узяти якийсь історичний день, як напр[иклад] 22 січня. Вручення відзнаки може відбутися врочисто й прилюдно, або на окремих для цієї цілі призначених сходах. Слід повести рівно ж відповідну акцію серед громадянства й в пресі. Можна надіятися, що різні елементи ворожі ОУН піchnуть протиакцію. Це треба брати задалегідь на увагу, щоб відповідно б постановкою й шкорою переведенням завдань унеможливити всяку киричину.

Документ № 2

Інструкція Капітули Відзнаки українського політичного в'язня.

Правильник

Капітули Відзнаки Українського Політичного В'язня.

§ 1. Для збереження паняті про мартирологію Українського Політичного В'язня протягом визвольної боротьби українського народу за самостійність Голова Проводу Українських Націоналістів покликає Капітулу Відзнаки Українського Політичного В'язня;

Завданням Капітули ВУПВ є:

а/ зібрати матеріали, що відносяться до процесів, заслання і тюремного життя українських політичних в'язнів в часі

визвольної боротьби українського народу;

б/ перевести реєстрацію українських політичних в'язнів, як рівно ж зібрати дані про місце, де сиділи, згинули або померли українські політичні в'язні, чи борці Національної Революції, та обставини загину, чи причини смерті;

в/ зібрані і усистематизовані матеріали передати до Музею Української Національної Революції;

г/ встановити відзнаку українського політичного в'язня і нею цих в'язнів наділяти.

§ 3. Капітула ВУПВ складається з п'ятьох осіб і трьох заступників, іменованих Головою ПУН.

§ 4. На чолі Капітули ВУПВ стоїть Голова Капітули, якого іменує Голова ПУН з-поміж членів Капітули.

§ 5. Голова Капітули ВУПВ покликає свого заступника і визначає працю поодиноким членам Капітули, а у випадку потреби також заступникам членів Капітули.

§ 6. Відзнака УПВ є пропам'ятним знаком зложеної жертви за ідею Української Національної Революції.

§ 7. Відзнаку УПВ отримують політичні в'язні, члени УВО-ОУН, або інші, яким Капітула ВУПВ відзнаку признає. На відзнаку не мають права відступники УВО-ОУН та особи, які сплямили національне ім'я.

§ 8. Полягли борці Національної Революції політичні в'язні, члени УВО-УН, що мають за собою понад рік тюрми, або інші політичні в'язні, яким Капітула ВУПВ признає – отримують срібну, всі інші

Знак Українського політичного в'язня.

бронзову відзнаку.

§ 9. Кожний, кому Капітула ВУПВ признав відзнаку, одержує її разом з виказкою, яка управлює відзнаку посідати.

§ 10. Відзнака признана поляглим борцям Національної Революції передається на руки найближчого з рідні, або складається в Музеї Української Національної Революції.

§ 11. Капітула ВУПВ може позбавити права на вже признану відзнаку, за вчинки на шкоду української визвольної боротьби,

§ 12. Політичним в'язень, якому Капітула не признала відзнаки, або не признала відзнаки ступня, який, на думку в'язня, йому належить, має право відкликатися, за посередництвом Капітули, до Голови ПУН.

§ 13. Засідання Капітули, які скликає Голова Капітули відбуваються в міру потреби, але не менше один раз на чверть року,

§ 14. Засідання Капітули є важні при участі трьох членів Капітули, чи заступників і Голови Капітули, чи його заступника.

§ 15. Капітула кермується засадами авторитарності і провідництва, тобто про всі справи остаточно рішає Голова.

Капітули, за вийком признання Відзнаки УПВ, яке вимагає абсолютної більшості голосів присутніх на засіданні членів чи заступників Капітули. Та сама вимога абсолютної більшості голосів відноситься і до позбавлення права на признану відзнаку,

§ 16. Для успішного виконання своїх завдань Капітула назначає Краєві та місцеві Комісії, або Уповноважених, яким визначає їхні завдання.

§ 17. Голова Капітули ВУПВ за свою працю відповідає перед Головою ПУН, якому складає, не менше раз на чверть року, звіт зі своєї діяльності,

§ 18. Голова ПУН може змінити склад Капітули ВУПВ.

§ 19. Цей правильник входить в життя з хвилиною його затвердження Головою ПУН.

§ 20. Правильник цей може бути Головою ПУН змінений, або доповненим.

Постій, 16березня 1943 р.

Документ № 3

**Наказ Голови Проводу
Українських Націоналістів
про встановлення Капітули
Відзнаки українського
політичного в'язня та
затвердження особового
складу Капітули.**

ДОРУЧЕННЯ.

З нагоди 25-ліття Національної Революції, щоб відзначити тих, що зложили окрему дань свого життя на жертвнику ідеї Незалежної, Соборної Української Держави, як Голова Проводу Українських Націоналістів, проводу цієї організації, якої члени несли головний тягар визвольної боротьби, встановлено Відзнаку Українського Політичного В'язня. Для цієї Відзнаки покликаю Капітулу Українського Політичного В'язня в складі наступних осіб:

1. АТАМАНЧУК Василь,
2. БОЙДУНИК Осип,
3. ДАЦИШИН Юрко,
4. ФЕДАК Степан,
5. ЯСІНСЬКИЙ Микола.

Покликання трьох заступників, передбачених правильником Капітули, наступить згодом.

Постій, 1 березня 1943 р.

Слава Україні !

Андрій Мельник

Голова

Проводу Українських Націоналістів.

Наказ Голови Проводу Українських Націоналістів про затвердження голови Капітули Відзнаки Українського Політичного В'язня.

НАКАЗ Ч. 156

Згідно з моїм наказом ч. 155 покликав до життя Капітулу Відзнаки Українського Політичного В'язня.

Отсим назначаю друга Василя Атаманчука Головою Капітулу ВУПВ.

Рівночасно затверджую правильник Капітули ВУПВ.

Постій, 1 березня 1943 р.

Слава Україні !

Андрій Мельник

Голова

Проводу Українських Націоналістів.

Службова записка Капітули Відзнаки Українського Політичного В'язня про кількість наявних знаків.

Відзнаки УПВ.

Стан 24.3.1943р.

Бронзові: чч. -
101 до 400, 300 штук
661 до 700, 40 штук (бракує чч. 661, 699 та 700)
701 до 900, 200 штук
1101 до 1200, 100 штук

разом 637 штук

Срібні: чч. -
1 до 80, 80 штук
431 до 600, 170 штук.

разом 250 штук

У полк[овника] С[ушка] є одна срібна ч.70, та одна бронзова ч.680. Крім того є два пакети виказок до ВУПВ.

Прізвище Маруняк
 Ім'я Володимир
 Національність українська
 Державна приналежність бездержавний
 Звання журналіст
 Народжений дня 1.11.1913
 В Рожубовичах
 як бувший український політичний в'язень, що стверджено документами та свідченнями, прийнятими в дійсні члени Товариства Українських Політичних В'язнів ухвалою Головної Управи Т-ва УПВ дня 11.4.1946

Name Maruniak
 Christian name Wolodymyr
 Nationality Ukrainian
 Citizenship stateless
 Profession journalist
 Born on 1.11.1913
 In Rozubowychi
 The former political prisoner—as was ascertained by documents and witnesses—is registered in the files of ordinary members of the Association of the Ukrainian Political Prisoners by the decision of the Central Council of the Association of 11.4.1947